

דרשת הרמב"ן

אשר דרש משה והנה מדבר נכבדות בשבח התורה ותועלת סיפוריה ויחוסיה ואמונת האל
וחידוש העולם ועוד עיקרים יקרים ושרשים רבים עושים פרי למעלה מעלה וחפץ השם בידו יצלה,
הכל על דרך מחקר ומוסר השכל כיד ה' עליו השכיל

תורת ה' תמימה משיבת נפש עדות ה' נאמנה מחכימת פתי :

אחר שאמר 'השמים מספרים כבוד אל' חזר ופירש בשבחה של תורה
ואמר שהיא מספרת בשבחו של הקב"ה יותר מן השמים ומן השמש
והירח והכוכבים המוזכרים למעלה בתחילת המזמור. ופירוש הענין
שדוד התחיל ואמר כי השמים מספרים כבוד אל מפני שתנועת השמים
תמידית ונצחית וכל מתנועע צריך למניע יורו השמים על כבוד אל כלומר
שיש אלוה בעל כח מנהיג אותם בכחו ובאלותו על כן אמר אל כמו יש
לאל ידי והרקיע הוא הגלגל העליון ההולך ממזרח למערב הפך תנועת
האחרים מגיד מעשה ידיו שהם נבראים :

וזה דבר ברור וראיה שהפילוסופים במחקר בלבד הוציאו אותם ובספור
הגדת השמים והשמש אמר אין אומר וכו' בכל הארץ יצא קום עד אין
נסתר מחמתו. ואחר כך אמר 'תורת ה' תמימה משיבת נפש' כלומר שאלו
ראיות ברורות לכבוד האל וכי הם מעשה ידיו אבל תורת ה' שלמה יותר
מזה שמשיבת נפש ומחכימת פתי כלומר שמסרת כל ספק מן הלבבות מן
החכמים ומן שאינן מבינים מהלכות שמים ומערכי הכוכבים והפליג
בשבח התורה במזמור זה :

ותניא חזקיה בר' יהודא אומר דברי תורה עטרה לראש, ענק לגרגרת,
מלוגמא ללב, קילורית לעין, רטייה למכה, כוס עיקרין לבני מעים, מרפא
לגוף, עטרה לראש שנאמר כי לוית חן הם לראשך, ענק לגרגרת שנאמר
וענקים לגרגרותיך, מלוגמא ללב שנאמר משמחי לב, קילור לעין שנאמר
מאירת עינים, רטייה למכה שנאמר רפאות תהי לשרך, כוס עיקרין לבני
מעים שנאמר ושקוי לעצמותיך, ומרפא לגוף שנבלע ברמ"ח אברים
שבאדם שנאמר ולכל בשרו מרפא :

ועוד אמר דוד המלך ע"ה 'גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך' וכתוב 'לכל
תכלה ראיתי קץ רחבה מצותך מאד' ועוד פסוקים הרבה מזה הענין
בנביאים ובכתובים שהם מוכיחים שהתורה היא יקרה ונכבדת מכל מה
שיש בעולם ונעלמה מכל החכמים ומכל הנביאים :

וצריכים אנו לשאול ולפרש מהו היקר והכבוד הזה ומה היא החכמה הגדולה הזאת שנראה בה והיא נראית פשוטה ואפילו התלמידים קוראים אותה ויודעים אותה ואפילו האומות העתיקות אותה שהם עצמם יש להם חוקים ונימוסים נראים קרובים לחק התורה ולמשפטיה :

התשובה, תחלת הדבר יש לידע שכל מה שהנבראים יודעים ומבינים כולם פירות התורה או פירי פרות שלה ואלמלא כך אין בין אדם לחמור שהוא רוכב עליו כלום וכן תראה היום באומות הרחוקות מארץ התורה והנבואה יושבי הקצוות כגון יושבי רומני"א והתתרי"א ואותיות צאב"ה שאינם מכירים את הבורא וסבורים שהעולם קדמון וגם אינם מחשבים כלל לא בקדמותו ולא בחדושו ואם הגלגל מניע עצמו או זולתו מניעו כמו שאמר דוד המלך עליו השלום במזמור הזה וכמו שראו בעלי העיון שלא שמעו התורה כי האדם בתולדתו בלא מלמד כבהמה שנאמר 'ועיר פרא אדם יולד' ואם אין דעתו ושכלו בלא מלמד נותנת לחשוב בחדוש לפי שאין הגלגל מנהיג אלא זולתו מניעו כמו שהזכרנו אין אצלו מצוה ולא עבירה ולא דעת ולא חשבון ואין אצלו שום מעשה טוב ונרצה יותר מאחר שהימים והשנים כולם שוים אצלו נמצא הכל שוה אצלו כמו שהוא שוה אצל הבהמות :

וחשוב בלבך שהקב"ה ברא כל השפלים להנאתו ולתשמישו של אדם שאין לנו טעם ביצירת בעלי חיים השפלים והצמחים שאינם מכירים את בוראם זולתי זה. וברא את האדם שיכיר את בוראו יתברך ואם האדם אינו יודע שבראו כלל וכל שכן שאינו יודע שיש אצל בוראו מעשה נבחר ונרצה ומעשה אחר מרוחק ונמאס נמצא האדם כבהמה וכוונת בריאתו בטלה :

וזהו מה שאמרו חז"ל תמיד שאלו לא קבלו ישראל תורה היה מחזיר העולם לתהו ובהו כלומר שאם לא היו חפצים לדעת וללמוד ידיעת בוראם ויש הפרש בין טוב לרע נמצא שכונת העולם בטלה. ור' אברהם בן עזרא מרחיק זה שיהיה העולם נברא בשביל האדם כמו שאמ' והאומרים כי בראו להראות גבורתו לאדם שהוא שורש יצירתו הנה שמו תשובה האמורה לה חלק קטן מן השאלה הגדולה מפני גודל הארץ על הישוב והגלגל על הכל ותשובות שאינן נכוחות שהשיב נניח הדברים האלו עכשיו כי חפץ האל ביצירה דבר עמוק מאד :

אבל בעלי הנפש התנועה ובעלי הנפש הצומחת כלם מודים כי לצורך האדם נבראו וכמו שאמרו בסוף קדושין וכל אלו לא נבראו אלא לשמש אותי ואני נבראתי לשמש את קוני ואם אני איני יודע בריאת קוני כלל בריאת השפלים תהו והבל היא. וכן תחשוב בימים אם אמת היא שהקב"ה דן עולמו בראש השנה ומתחלת בריאתו של עולם יסד כן ורמז כן לבריותיו בשמים שמזל החודש מאזנים אם כן שגלה לך סודו ואמר לך פלוני לפניו ולמדך ספר תפלה לומר תחנה ושבח תשתחוה ותתרצה לבוראך וביום העשירי תתענה ויכפר לך. וכן על כל דבר ודבר אמר לך

מעשה פלוני נבחר ומקרב אותך לבוראך ומעשה פלוני נמאס ומרחיק אותך מלפניו אין לך דעת ותבונה כזו ואין לך אלא זו וכל חפצך לא ישוו בה וכן אמרו במדרש תהלים זה שאמר הכתוב 'נר לרגלי דבריך ואור לנתיבותי' אמר דוד באתי לחלל שבת האירה לי תורה שנאמר 'זכור את יום השבת לקדשו' באתי לנאף האירה לי תורה שנאמר 'מות יומת הנואף והנואפת' היינו הוא דכתיב נר לרגלי דבריך וכו' :

ואל תשתבשו באומות שאף נוחלי תורה הם הקרובים לאמצע כי טוב כגון הנוצרים והישמעאלים לפי שהעתיקו התורה ולמדו כשגברה רומי על קצת רבותינו למדו תורה ועשו חוקים ומשפטים דוגמת של תורת בני אדם יושבי הקצוות הרחוקות שלא למדו תורה ולא ראו ישראל ולא מנהגם מפני רחוק גבול שביניהם בהמות גמורות הם ועליהם אמר הכתוב האייתם הרחוקות אשר לא שמעו את שמעי ולא ראו את כבודי והאומות אמרו מתחלה כך שנאמר ומי גוי גדול אשר לו חוקים ומשפטים צדיקים ככל התורה הזאת למדנו שלא היה באותו זמן אומה ולשון בעולם שיהא להם נימוסים טובים וישרים ישובי המדינות כישראל וכי משפטים כך וכל שכן החוקים שהם המצות החדשים בעולם. ולפיכך אמר הרב ר' משה ז"ל כל אלו הדברים של זה הנוצרי ושל הישמעאלי הבא אחריו כולם לתקן המה למלך המשיח כיצד כשכבר נתמלא העולם כלו מדברי המשיח ומדברי התורה ופשטו דברים אלו באייתם רחוקים ובעמים רבים ערלי לב והם נושאים ונותנים בדברים אלו ובמצות התורה אלו אומרים המצות כבר היו וכבר בטלו בזמן הזה ולא היו נוהגים לדורות ואלו אומרים דברים נסתרים יש בהם ואינם כפשוטן וכבר בא המשיח עליו נתנבאו המלך המשיח יצליח וירום וינשא מיד הם כולם חוזרין ויודעין ששקר נחלו אבותיהם ושנביאיהם ואבותיהם הטעום :

ועוד התורה מאירת עינים אפילו בסיפורים ובמעשים שבה שכולם חכמה גדולה ושורש אמונה שהרי אתה יודע מפשטי הכתובים שעמרם אבי משה ראה לוי והוא ראה יעקב ויעקב למד תורה מפי שם בן נח כי הנה בן חמשים שנה היה יעקב כשמת שם בן נח ומי שיכריז על עם גדול ועצום ורב בין החרטומים ומכשפים והוברי שמים ואומר בפרסום אבי הגיד לי כי אבי אביו ראה בריאת העולם שהמבול כמו בריאת העולם הוא ומי שמודה במבול על כרחו יודה בחדוש העולם ועוד שהיה שם בן נח שראה את אדם הראשון היודע שהוא בעצמו היה יחיד בעולם בלא אב ואם ובודאי אם היה הדבר שקר ידעו הכל בו והיה מוכחש מפי כמה זקנים וכמה חכמים שבעם שיודעים דברי הימים שהרי כולנו נדע מפי זקנינו המעשים המפורסמים שהיו משנים ושלשה דורות מיחוסינו ובתינו ונחלתינו ופלוני הפחת בנה מגדל פלוני ואפילו הסיפורים אנו מזכירים מהם תמיד ואין אדם יכול לכזב בדברים גדולים כאלו ועוד שפרסם כל האומות ויחוסיהם ובניני המדינו'. וכללו של דבר כל פרט ספר בראשית. וכן פי' הר"ר משה ז"ל בספר מורה הנבוכים כוונת הסיפורים שבתורה והיחוסים נכתבו להודיע אמתות החדוש לדורות כמו שאני עתיד להזכיר לפנים :

ודעו כי ענין אברהם ומעלתו ואמונתו נתפרסמה מאד ונודע בעולם והלך שמעו יותר משמע המלכים שהרי אתה רואה שאבימלך כרת ברית עמו ועם יצחק ואין המלך בא בברית אלא עם שר גדול ועוד שבא אליו מגרר בביתו ואכל עמו בביתו ואמר לו כי עצמת ממנו מאד והכניס עצמו בכלל וכן אמרו רבותינו ז"ל זבל פרדותיו של יצחק ולא כספו וזהבו של אבימלך ובאברהם וירק את חניכיו ילידי ביתו שמנה עשר ושלוש מאות ואין בבית המלך כן וכן בני חת אנשי חברון עיר גדולה נבנתה לפני צוען מצרים אמרו לו נשיא אלהים אתה בתוכנו וכן תראה פרעה מי ה' אשר אשמע בקולו וגומר לפי שהיה שם מחודש נגלה עתה על ידי אבי הנביאים השיבו אלהי העברים נקרא עלינו כלומר אלהי אברהם יצחק ויעקב העברים הנודעים המפורסמים שהם עבדי אלהי השמים לא עבדי עבודה זרה כך פירש ר' אברהם ז"ל:

והר"ר משה הביא בספרו מורה הנבוכים כי כתוב בספר עבודה המצרית לשון שהעתקתי כך כי אברהם שנולד בכותא כשחלק על העם ואמר יש פועל זולתי השמש טענו עליו טענות וזכרו בכלל טענותיהם מה שאנו רואים מפעולות השמש במציאות העולם השפל והוא השיב כי השמש כמו הגרזן ביד בוקע עצים ובסוף אמרו כי המלך השליך לאברהם בבית הסהר ונשאר ימים רבים שם מתוכח עמהם עד שפחד המלך פן ישחית עליו ויסיר בניו מאמונתם וגרש אותם לקצה ארץ כנען אחר שלקח כל הונו כתב הרב כל זה כתוב בספר עבודה המצרית. ורבותינו ז"ל הזכירו בבבא בתרא עשר שנים נחבש אברהם שלש בכותא ושבע בקרדי רב דימי מתני איפכא כל אלו הדברים באותן הימים הם דברים של פרסום גדול וידועים בעולם מאד אין אדם יכול לכזב בהם לעיני העמים ואדם יודע באמת כי אמונת כל אדם מבעלי הדתות כי ספר בראשית משה רבינו עליו השלום כתבו בנבואה והקב"ה מפיו קרא אליו הדברים הלשון בעצמו והוא כותב על הספר בדיו וסיפר לו מתחלת הבריאה עד שנולד הנביא ע"ה ודיבר עמו ואמר לו חדוש העולם תחלה וספורים הקודמים שהיה לאברהם המפורסמים כמו שאמרתי שאברהם זקננו דבר עם נח שהוא אדם השני לבריאה וסיפר לו הוא ובניו המבול היאך עמדו בתיבה ויצאו ממנה ונתחדש פני האדמה וחזר ואמת אותם המאורעים חדשים שהיו בימיו לעיני כל רואה כי ראו פרסום ההשגחה קודם שקבלו את התורה עד שנתאמת אצלם החדוש בנבואה בנסים המפורסמים שאירעו על ידו כגון עשר מכות על פני החרטומים אל הבקיאין בכל עיני הכשוף והשדים עד שהודו לו כמו שכתב 'ויאמרו החרטומים אל פרעה אצבע אלהים היא' ור' אברהם פי' מקרה היה לנו כפלשתים ואינו נכון בעיני בעבור שראיתי כי לא נסה פרעה את החרטומים אחרי זאת בכל המכות ואף ע"פ שכתוב 'ולא יכלו החרטומים' וגו' זה לא היה נסיון מפרעה אלא הכתוב הוא שהודיע שלא יכלו החרטומים למלט נפשם ממנו. אבל הענין שהוצרכו להודות למשה רבינו עליו השלום מפני שכתוב ויעשו כן החרטומים להוציא את הכנים ולא יכלו ואמרו רבותינו ז"ל אין השד יכול לבראות בריה פחותה מכעדשה והקשו והא אפי' כי גמלא לא מציא אלא האי מכניף ליה והאי לא מכניף ליה. והיה זה רחוק בעיני עד שדברתי עם בעלי

השדים ושמעתי מהם שיקשה מאד להם מלאכה דקה ולאסוף דברים דקים ומלאכה אינה נוחה לעשות ומבורר זה להם ולא אוכל להאריך. מכל מקום יש לי פשט אחר בפסוק מפני שראיתי בכתוב שנסו החרטומים להוציא הכנים כמו שכתוב ויעשו כן החרטומים בלהטיהם ולא יכלו ובודאי יראה כי החרטומים יודעים בעצמם אם ידעו אותם אם לאו ואם השד יכול לאסוף הדברים הדקים אם לא ואף עפ"י שאין זו קושיא גדולה על רבותינו ז"ל לפי שבעלי ההשבעות אומרים שהיא מלאכה כבדה עליהם ואינם מקבלים לעשות אלא ברוב ההשבעות במצות מלכא דשדאי שאפשר שהיו סבורים לעשותם. אבל הפשט הנכון הנראה לי כי היה רצון מן הקב"ה לבטל מהם כחם ויכלתם מעתה וכן ענין אליהו עם נביאי הבעל שאמר להם בחרו הפר והאלהים אשר יענה באש הוא האלהים וצעקו מן הבוקר ועד הצהרים מעולם לא קבלו עליהם לעשות כן והקב"ה מפר אותות בדים וקוסמים יהולל וזהו שאמרו החרטומים 'אצבע אלהים היא' כלומר מכה מיד האלהים ומפני שהמכה בכל מקום מכוונת ביד אמר אצבע ולא יד למעט המכה לומר שהיא מכה קטנה שאפשר לסבול אותה ומכל מקום הודו החרטומים ונודע להם כי מאת אדון הכל בא מעשה משה :

ונתברר עוד חדוש העולם על ידי משה בקריעת ים סוף והמן והבאר כי לדברי המאמין בקדמות אם ירצה האל לקצר כנף הזבוב או להאריך רגל הנמלה אינו יכול וזה מאמרם והסכמתם ועל כרחם אמרו כן ואם כן כל מי שיביא דבר נגד התולדה בין בחרטומים בין במכשפים על ידי נביא ידע ויאמין בחדוש הנבואה. וכאן אכזריות לראש הפילוסופים ימחה שמו שהוא מכחיש כמה דברים שראו רבים וראינו אנחנו אמתתם ונתפרסמו בעולם ובאותם הזמנים קודם שבא משה רבינו עליו השלום לעולם היו נודעים לכל כי החכמות באותו הדור היו כולן רוחניות כגון עניני השדים והמכשפים ומיני חכמות הוברי שמים לפי שמחמת קרבתם לבריאת העולם ולמבול לא היה שום אדם מכחיש בחדוש העולם ולא המרו באלהים אלא שהיו מבקשין תועליות עבודת השמש והירח והמזלות ועושין להם צורות לקבל כח עליוני כי אפילו בספר מורה הנבוכים כתוב שנמצא ספר שמשימין בצורות רוח ודבור וכתבו הפילוסופים עליהם שלא נחלו חכמה והם לא האמינו רק במורגש ולחפש חכמות מורגשות והכחישו הרוחניות ואמר שאין מעשה השדים ומעשה הכשפים בעולם פעולה רק בטבעים ודבר ידוע ומפורסם שאינם כן באותו זמן של משה רבנו ע"ה לא היה שום רשע ואפיקורוס כופר באלו רק הנבואה היתה בספק אצל האומות שהרי מקצתם חושבין שהשמש הוא הבורא בעולם כמו שפירשנו אצל אברהם אבינו עליו השלום :

וזהו שאמר משה רבינו עליו השלום 'והן לא יאמינו לי ולא ישמעו לקולי ולמה כי יאמרו 'לא נראה אליך ה' לא הכחישו רק 'לא נראה' ואחר שבאו הנסים הגלויים הקיימים על ידו נתאמת להם הנבואה כמו שכתוב 'ויאמינו בה' ובמשה עבדו'. אף עפ"י שכתוב אחרי כן וגם בך יאמינו לעולם אומר ר' אברהם שמה שאמר הכתוב 'ויאמן העם' ולא כל העם וכן

יורא ישראל' ולא כל ישראל ובמעמד הר סיני יצא הספק מלב הכל לגמרי כמו שכתוב 'היום הזה ראינו כי ידבר אלהים את האדם וחי'. ואיני מודה לו שאף כאן 'בעבור ישמע העם בדברי עמך' ולא אמר כל העם ולדעתו היה לפרש כן ועוד שהיה קורע ים סוף לעיני הכל ולמה לא יאמינו כולם כמו שהיו מאמינים מקצתם אלא עיקר הפירוש כי האמינו בה' שעשה הנסים בעולם השפל כרצונו ובמשה שהוא עבדו וברצונו יעשה כי מאתו יבואו הנסים אבל דברי הנבואה עדיין בספק הי' כי השיג דעת הנסים בחלום או בידיעה ההיא או על ידי מלאך אבל דבור האל עמו פנים בפנים היה אצלם בספק ולכן כתיב 'בעבור ישמע העם בדברי עמך וגם בך יאמינו לעולם' וגם זה אמרו רבותינו ז"ל לרבות נביאים כיוצא בך ומשמע מזה שהיתה נבואתו מן האל בספק אצלם אבל יותר נכון לזרע אברהם שיורה מלת (לשם) [לעולם] לומר שיאמינו בך לדורות שאם יבא נביא ויכחיש דבר מדברי משה רבינו עליו השלום לא יאמינו בו מפני שידעו שהגעת למעלה עליונה בנבואה ואין בנבואתך ספק ויתברר עוד ממה שכתוב 'אם יהיה נביאכם ה' במראה אליו אתודע בחלום אדבר בו ומראה ולא בחידות' וכן מה שאמרו 'היום הזה ראינו כי ידבר אלהים אל האדם וגו' לומר שידבר פנים אל פנים וחי :

אך יתכן לפי הפשט כי על עצמם אמרו כבר ראינו שידבר האלהים עם עם גדול שלא הגיעו למעלת הנבואה ויחי וזהו נס גדול ומתיראים אנחנו אם יוספים אנחנו שלא נמות וזהו 'כי מי כל בשר אשר שמע קול אלהים חיים מדבר מתוך האש וכו'. ומה שאמרתי או על ידי מלאך כוונתי לומר שאין הנדבר להם על ידי מלאך נביאים שאני רואה דניאל שהיה מדבר עם גדולי המלאכים מיכאל שנאמר בו השר הגדול העומד על בני עמך. ואמרו במסכת מגילה אינהו עדיפי מיניה דאינהו נביאי והוא לאו נביא בזה אין אנו מודים לדבר הידוע שאמר שהברא מנבא בני האדם ואמרו כל הנביאים על ידי מלאך חוץ ממשה רבינו עליו השלום והוא מיחד להם שרים נקראים אישים ולא כדברי הר' יהודה הלוי שאמר בסדר קדושה של יום הכיפורים ידברו ואכן ברשותך יעשו ואך ברצונך בזאת יאמרו שומעו מליהם כי פיך המדבר עליהם. ומה שכתוב במשה 'יורא מלאך ה' אליו בלבת אש מתוך הסנה' אמרו בואלה שמות רבה היה משה טירון לנבואה. ומה שכתוב 'המלאך הדובר בי' אמר המפרש שהיה זה בקרוב להסתלקות הנבואה כי כן נסתלקה מן חגי זכרי' ומלאכי ויפרש להם מלאך ומהם למלאכים ומהם לבת קול בבית שני הוא קול שנתן עליהם מן השמים והיו שומעין אותה מהם לנבואה וכשמסתלקת הנבואה לגמרי ואין להם לא נבואה ולא בת קול כגון מן האומות שאין להם כלום מאלו או מישראל לסבות האלו חוזרין האומות לשאול אוב וידעוני והם דרך כשוף המעלה מתים. האומנות ההוא קבלנו מפי יודעין שצריך איש ואשה ובאים איש ואשה ועומדים על הדבר זה בראשו וזה ברגלו ובאמצע יש להם קשקוש כדרך קשקוש העבודה זרה ולומד ההשבעות ומקשקש בקשקוש האשה רואה והאיש שומע ואומר להם עתידות כמו שביארתי מזאת השאלה ברורה לשואלי השדים מכל המעשים ולכך פרט אותם הכתוב כמו שאמרו אוב וידעוני בכלל מכשפים היו ומפני שהוא אומנות

שצריך איש ואשה אומר הכתוב 'ואיש או אשה כי יהיה בהם אוב או ידעוני' וזהו עקרו הגדול שבהן וגם מכשפה לא תחיה ור' אברהם אמר מפני שהן עוסקים בדברי הבל:

ופרשתי זה להודיע כי ענין קשקושי הגוים שמקשקשים בשעת מיתתם ממנהג אבותיהם בעלי האובות ולהראות כי כל מנחשים ילכו למנחשים והם הולכים אחרי העופות זהו גם בדורות האלו מפני ענין מורגש. ובעלי העיון הנקראים בעלי הפילוסופים יכחישו גם זה ואומרים כי הם תעתועים וגם ר' אברהם כתב נגד זה אכן זאת המדה מגרעת היא לנו מפני שדבר ברור הוא שיש בהם עתידות וכן אמרו בואלה שמות רבה ובמדרש משלי 'כי עוף השמים יוליך את הקולי' זה העורב וחכמת הטיירין ופירוש טייר בלשון ערב עוף ואמר קול ובעל כנפים מפני שיש מיני עופות מנחשים בקול ויש מנחשים בכנפיהם. והנני מבאר זה ואיני יודע אם אני עושה בטוב כבר פירשו רבינו מאיר ז"ל בתשובה ואמר כי השכנים מהם שוכנים בשמים כמו שהודו גם הפילוסופים והם הנקראים מלאכים ויש מהם שוכני האויר בגלגלי היסודית והם הנקראים שדים ומהם שוכנים בארץ והם נקראים רוחות ואלו מתלבשים בגוף נתפס כהתפס האויר שהוא נתפס בנוודות ושרי המזל שעליהם מורה העתידות ע"י העופות בקול ובכנף ולא יגיד עתידה רחוקה וחפץ כל האנשים בכל אומה לדעת העתיד לבוא עליהם. ויחד הקב"ה לחלקו זרע אברהם אוהבו ונתן להם הנבואה האמיתית ולא יצטרכו לאלו שיש בהם ספק ודבריהם לא יבואו מקצתם כמו שאמר הכתוב מודיעים מאשר יבואו ולא כל אשר יבואו עליך ותראה בזה כתובים מפורשים למי שמסתכל ב'לא ימצא בך מעביר בנו ובתו באש קוסם קסמים מעונן ומנחש ומכשף וחובר חבר ושואל אוב וידעוני ודורש אל המתים כי תועבת ה' כל עושה אלה, ובגלל התועבות האלה ה' מורישם מפניך תמים תהי' עם ה' אלהיך' אחר שכלל המנחשים והקוסמים עם שואל אוב וידעוני ומעביר בנו ובתו באש אמר דרך כלל ובגלל התועבות האלה גרש כל העמים מן הארץ וזה אינו נכון כי בני נח לא נצטוו על הנחוש רק על מעביר בנו ובתו באש נצטוו שהם ענין עבודת כוכבים ומזלות ואמר כי הגוי' האלה אשר אתה יורש אותם מבקשין העתידות מן המנחשין ומן הקוסמים ואתה אינך כן כי נביא יהי' לכם ותשמעו ברוח הקודש ולא תצטרכו להם ועוד שלא נמצא זה בישראל שנאמר 'לא כן נתן לך ה' אלהיך' כי אתה חלק ה' ולא חלק שרים. והנה פירש טעם איסורין בישראל מפני זה שיהיו כולם לה' על כן תמים תהי' עם ה' אלהיך ופ"י תמים שלם כלומר שיהיו כלם שלמים להקב"ה ולא יהיה חלק לכוכבים ומזלות או לשרים וכן אמר בתחילת הפרשה 'כי אתה בא אל הארץ אשר ה' נתן לך לא תלמד לעשותי' אע"פ שאלו חובות הגוף אמר כי בארץ לא ילמדו אותם ולא יעשו ככה כי לא יצטרכו לכך כי יקים להם שם נביאים כמו שאמרו שאין נביא בחוץ לארץ אלא אם כן נתנבא תחלה בארץ והנה העובדי כוכבים ומזלות יש להם לדעת העתידות שלהם עפ"י מנחשים וקוסמים:

ונחזור לעניננו שהיינו בו לבאר כי הנסים מורים על החדוש ועל ההשגחה ועל הידיעה ר"ל ידיעת הפרטיים כי הידיעה קודמת להשגחה ומפני שהניסים הגדולים המפורסמים

המשתקין קטני אמנה אינם נעשים בכל דור מפני שאין הדורות ראויין לכך או מפני שאין צורך להעשות לכך צוה הקב"ה לעשות זכר לנסים תמיד והחמיר בהם כי חייב כרת על מה שלא אכל פסח וכרת על חמץ וצוה לכתוב הענין במזוזות הבתים ולהניח הענין כתוב בזרוע כנגד הלב ועל ראש כנגד המוח מרכבת הנשמה ולהזכיר בו בכל יום בפה כמו שאמרו ז"ל בברכות קריאת שמע דרבנן אמת ויציב דאורייתא כלומר שיש בה יציאת מצרים ושבח והודאה עליו :

וידוע כי העושה מצוה בלא כוונה או מי שלא יתבונן בה לא עשה בשלמות אבל המתבונן בה כגון קנה מזוזה בדינר קבעו בפתחו ונתכוון להתבונן בה ובענינה הנה ביחוד ובחדוש העולם ובהשגחה כי יציאת מצרים מורה על כל אלה הוראה שלמה מלבו וידע כי חסד אלהים רב מאד על עושי רצונו והוציאנו מארץ עבדות לכבוד גדול בזכות אבותינו הקדמונים ליראה אותו הנה במצוה קלה הודה בכל שרשי האמונה והשלימות. לפיכך אמר הוי זהיר במצוה קלה כבחמורה שאין אתה יודע מתן שכרן של מצות כי כלם לזכר נס אחד שנעשה לאבותינו ולנו ובכלן ראייה על האמונה. ולכן אנחנו נוהגין להזכיר בכל מצותינו ענין יציאת מצרים כמו שאנחנו אומרים בקרוש היום זכר ליציאת מצרים ופירש הרב בספר מורה הנבוכים והנה בדברות שניות מפורש 'וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים ויוציאך ה' אלהיך וכו' לעשות את יום השבת' ופשט הכתוב פי' בו לומר מאחר שפדה אותך חייב אתה לעשות מצותיו אבל מלת על כן צוה ה' אלהיך אינה מורה אלא בלשון שפירשתי כי אתה חייב לזכור הנס הגדול שנעשה לך וההשגחה הגדולה והטובה שהשגיח עליך ועל כן צוה לעשות את יום השבת כי כיון שאתה מודה על החדוש עשה ממנו זכרון תמיד להיותך נזכר תמיד ועושה ראייה להודיע לכל כי הוא בורא העולם המשגיח על בריותיו לטובה לעושי רצונו ורעה לעוברי רצונו כי כל זה נתברר לך ביציאת מצרים וזהו מה שכתוב בדברות אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים. וכבר שאל זה רבי יהודה הלוי בספר הפיוט שהיה מחבר או היתה השאלה מן החבר המיוחד מלך הכוזרי ששמו יצחק אבנגדי למה אמר אשר הוצאתיך מארץ מצרים ולא אמר שבראתי שמים וארץ וכל צבאם כמו שאמר אני ה' עושה כל נוטה שמים לבדי ורוקע הארץ מאתי כי היה זה ראוי יותר :

וחכמי גוים נבהלים בזה ומפרשים בהבליהם שאינה מצוה והם מבקשים עצמם אם כן היאך הם עשרה ונחלקים בזה לכתות יש מהם מחלקים פסוק זה לא יהיה לך לשתי מצות והסכמת חכמי הבליהם לא תחמוד לשתיים. וכשדברו עמי על זה עניתים לפי מעוט ידיעתם למה לא תאמרו שאינן אלא תשע מצות אבל עשר דברות הם שאמר להם בתחלה אני עשיתי לכם טובה ואתם חייבים לשמוע בקולי כי הכתוב לא הזכיר אלא

עשרת הדברים ולא עשרת המצות. אבל עיקר הדבר ברור הוא לכל מעיין כי מתחלה אמר אנכי ה' לומר שיאמינו שיש אלוה נמצא להוציא מדעת כל האומר אין אלהים והזכיר ה' שהוא העצם שהוא ההויה ונעשים אותות ומופתים משנים הויתו של עולם והוא השם הנגלה למשה בבאו לחדש אותות ומופתים לא מה שנודע לאבות שהוא אל שדי כמו שכתוב וארא אל אברהם אל יצחק וגומר ואמר אשר הוצאתיך להזכירם שכבר ידעו ונתברר להם ביציאת מצרים שיש אלוה מחדש העולם ויש לו ידיעה בפרטים והשגחה בהם וכבר השלים כי כל אמונה שהוא חייב להאמין בעצם האלקות כל מה שהוא נמצא מחדש העולם ויש לו ידיעה השגחה ויכולת והם עצמם מאמינים בנבואה והוא מדבר עמהם וגם ידיעת היחוד נרמז להם בכאן במלת אנכי והוצאתיך כי לא דבר במלת אלהים וחזר ואמר כיון שנתברר לך זה השמר לך שלא יהיה לך אלהים אחרים שהן המלאכים מלאכי מעלה הנקראים כן כמו שאפרש בעזרת האל ולא תעשה לך פסל לקבל כוחות עליונים או תחתונים בצורות ולא תשתחוה להם ולא תעבדם :

והנה יאמין כי האלהים הוא יחיד ופועל יכול יודע ומשגיח והוא ראוי לעובדו לבדו לא לאחרים עמו כי אין צריך עמו לעזר אחרים וכיון שכן עוד אתה חייב לתת כבוד לשמו וזהו לא תשא ועוד אתה צריך לעשות מעשה באמונתך בחדוש והוא שתשבות כדי לאמת מה שידעת במעשה כי המעשים צריכין לשלימות והאדם צריך להאמין האמת במחשבו להודיע בדבור ולאמת אותו בגופו ר"ל במעשיו ולפיכך אמרו רבותינו ז"ל ששבת ועבודה זרה שקולים כנגד כל המצות שהוא מורה על חדוש העולם ובו אדם מכיר לבוראו ועכשיו נשלם כל מה שנצטוה האדם באמונתו לאלהותו ופירש אותו בדברים הגופניים והתחיל מן האב כאשר מצוה לכבד הבורא הראשון יתברך כן אני מצוה לתת כבוד לבורא שני שהמציאך והם האב והאם ואומר בזה 'למען יאריכון ימיך' מפני שהיא מצוה בתחתונים וצריכה שכר כי המצוה בבורא אמונה היא אינו צריך טעם להאמין האמת ועוד כי דבר ברור שידעת האל מזכה הנפש ותגרום קיומה לעד והכפירה בו מאבדת הנפש כמו שאמר בעבוד זולתו 'אל קנא פוקד עון' וגומר 'לא תרצח ולא תנאף ולא תגנוב ולא תענה ולא תחמוד ולא תתאוה' השלמת כל מצוה שבין אדם לחבירו שהוא כלל ואהבת לרעהו כמוך :

והנה נתברר כי הנסים המפורסמים שהיו ביציאת מצרים מורים על החדוש ועל הידיעה ועל ההשגחה ועל כן נצטוינו לעשות להם זכרון על האבנים במזוזות הפתחים ביציאה וביאה ובתפילין בראש ובזרוע ובקריאת שמע בקר וערב בסוכה בפסח וכן כיוצא בזה ונמצאו המצות כלן חמודות מאד וחביבות שכל שעה אדם רואה או עושה אותן מודה לאלהיו הוא כוונת היצירה שאין טעם אחר ביצירת האדם ואין לאלהים חפץ בתחתונים רק זה שידע האדם ויודה לאלהיו שבראו וכוונת רוממות הקול ובתי כנסיות וזכות תפלות הרבים זהו שיהא לבני אדם מקום שיתקבצו בו ויודו לאל שבראם והמציאם ויאמרו לפניו בריותך אנתנו

ומן המצות האלה ההתמדה בהם שאדם מכיר בהם ומודה בהם על הנסים המפורסמים המורים על החדוש והידיעה והשגחה של יסודות התורה שהוצרכו מהם אדם מאמין על הנסים הנסתרים ההווים תמיד כי רוב בני אדם סבורים שאין האל פועל תמיד בנסים אלא עולם כמנהגו נוהג וכן סבורים רבים מן החכמים בעלי העיון והרב מקללם :

וכשאנו מעיינין יפה אנו רואין שאין לאדם חלק בתורת משה רבינו עליו השלום עד שיאמין שכל דברינו ומעשינו כלם נסים אין בהם טבע ומנהגו של עולם שהרי יעודי התורה כלם נסים ומופתים גמורים הם כי אין הפרש למי שמעיין יפה בין צדיק ימלא ימיו ויחיה שמנים שנה בהשקט ובבטחה בלא חולי ובין שאכל תרומה ימות או חנניא בן עזור שנאמר לו 'השנה אתה מת כי סרה דברת' ובין קריעת ים סוף ופסוק 'והסירותי מחלה מקרבך' שוה כלם 'ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשונו למאיש ועד בהמה' ופסוק 'ושלחתי דבר בתוככם' עם מכת בכורות ופסוק 'ושלחתי בכם חית השדה ושכלה אתכם' שוה עם מכת בכורות ופסוק 'ושלחתי בכם את הערוב' וכן כלם על דבר כלל כי אם נאמר שהטבע הוא מכלכל הכל הוא הפועל בעולם לא מת אדם ולא חיה בעבור זכותו וחובו :

ואחר שנאמין כי האל הכרית זה העובר בטרם בא יומו בטבע הנה יד ה' עשתה זאת ושנה את הטבע בקריעת ים סוף לפני עדתו וטביעת אויביו בתוכו וענין 'ונתתי גשמכם בעתם' 'יפתח ה' לך את אוצרו הטוב את השמים לתת מטר ארצך בעתו ולברך וגו' עם 'והיו שמיך אשר על ראשך נחשת ונתן ה' את מטר ארצך אבק ועפר' כלם נסים עומדים משעת התולדות והמערכת העליונה בשמים ובארץ כי אם ניצוץ השמש אינו לח בהעלות האד מן הארץ לא יבא המטר בתולדה אפילו יעשו כל המצות שיתפללו ויצומו על הגשמים ואם הוא ראוי להוריד מטר לא ימנע בהשתחוות לצלם :

כלל של דבר כי כל יעודי התורה של רבים לטובה או לרעה כלם נסים עומדים ומפורסמים קיימים ולכן פרט אותם האל בתורה כאשר אני עתיד לבאר לה לכן אמר הכתוב 'והיו בך לאות ולמופת ובזרעך עד עולם' וכתוב 'וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו' כמו 'אלהי העברים נקרא עלינו' כללו של דבר לא להקב"ה התפלל שיתן לו טובה או שיצילנו מרעה ולא קלל אויבו בשם שוים הנסים כלם כי אין הפרש בין כל התפלות דוד בן ישי ובין תפלות אחרות ובין הנסים כלם כאשר אמרתי כי בשנוי טבע העולם נעשה ולא בדבר אחר זולתי שהוא פרסום לשנות טבעו של עולם כקריעת ים סוף ואלו אין שינוי מפורסם כי הם נסתרים ולא ידע אדם אם קם מחולי וחיה מפני צדקה שעשה ומיתת פלוני הבריא אם היתה מפני אכילת דבר מה אלא שהיה הכל שוה ועל כן אמרו הפילוסופים שהוא מגרע הניסים ומעביר הטבע ואומרים שאין הנסים עומדין אלא לפי מה שהן אלו כלם מופתים עומדים וקיימים הם והוא עצמו הוא שוה וכתבו באגרת תחיית המתים ואם כן למה אמר כל פסוק 'ואריה כבקר יאכל תבן' עתה ראו נא קהילות ישראל היעלה על

דעתכם שהאריה בזמן הזה רשע ובימים ההם יעשה תשובה ויכיר את בוראו וימנע מן הטרף כי כבר כתיב בהבטחות 'והשבת' חיה רעה מן הארץ' תניא ר' יהודה אומר מעבירן מן העולם רבי שמעון אומר מעבירן שלא יזיקו אמר ר' שממון אימתי הוא שבחו של הקב"ה בזמן שאין מזיקים או בזמן שיש מזיקין ואין מזיקין וכן הוא אומר 'מזמור שיר ליום השבת' למשבית מזיקין מן העולם שלא יזיקו וכן הוא אומר 'וגר זאב עם כבש' ואומר 'ושעשע יונק על חור פתן מלמד שתינוק מישראל עתיד להיות משים אצבעו לתוך גלגל עינו של צפעוני וכו' :

זו היא הברייתא ושנויה בסיפרא ולא הסכימו קהלת הקדש לעקור ובין שנאמר כרבי יהודה ובין שנאמר כרבי שמעון פסוק 'ואריה כבקר יאכל תבן' כפשוטו כי בתורה פירש שישראל הם שעובדים את בוראם ולא שאר האומות כתיב 'והשבת' חיה רעה מן הארץ' כלומר מארץ ישראל ולדעת רבי שמעון משביתן שלא יזיקו בכל ארץ ישראל כמו בירושלים כמו שאמרו ולא הזיק נחש ועקרב בירושלים ולימות המשיח שכתוב בו 'כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה לקרוא כלם בשם ה' ולעבדו שכם אחד' משביתן מן העולם ועל זה אמר בברייתא זו לכן הוא אומר 'מזמור שיר ליום השבת' וכן הוא אומר 'וגר זאב עם כבש' מלמד שתינוק מישראל עתיד להיות מושיט אצבעו לתוך עינו הביא ראיה כי לימות המשיח יהיה זה לפי ששני זמנים אחד בארץ ואחד בכל העולם וזה נראה כי מחטא אדם הראשון היה השרף דכתיב 'ואיבה אשית בינך ובין האשה הוא ישופך ראש ואתה תשופנו עקב' הנה שאינו נושך בעקב אלא מפני האיבה הזאת והוא הדין לכל שאר החיות ואולי לא היו שותפות זו את זו עד שחטא אדם שנתאררה האדמה בעבורו הוא עתיד להיות בטל לימות המשיח כאשר אזכיר בעזר הבורא :

הנה יצאנו מעט ממה שהיינו בו אבל כבר נתברר כי הנסים המפורסמים מורים על החדוש ועל הידיעה שיש לו להקב"ה בפרטי העולם ועל ההשגחה והנסים הנסתרים לדעת כל מאמין בעונש העבירות ובשכר המצות ולדעת כל מתפלל וכל נושא עינו לשמים כלם מודים על החדוש ועל הידיעה וההשגחה הודאה אמיתי אלא שהיא נסרת והם שלש מדות התורה :

ועוד התורה מאירת עינים שגלתה לנו סוד היצירה והיא ענין מעשה בראשית כמו שאמרו בואלה שמות רבה באונקלוס הגר שהיה בן אחותו של קיסר ואמר ליה רוצה אני להתגייר אמר ליה ולבזויה שבאומות אתה רוצה להדבק אמר ליה קטן שבהם יודע מה שאין הגוים יודעים שידוע מה נברא ביום ראשון ומה נברא ביום שני ושלישי אמר ליה למוד תורה ואל תתגייר אמר ליה כל מי שאינו מהם אינו יכול ללמוד תורתם שנאמר מגיד דבריו ליעקב וגומר לא עשה כן לכל גוי וגומר וזה אמת הוא לפי שיש בתורה סודות מעשה בראשית שהזכיר אונקלוס וסוד מעשה מרכבה וסודות אחרים רבים שנאמרו מפה אל פה ואינם נמסרים אלא לחסיד שבישראל ועוד שאין אחר זוכה בהם מכל הנה אמר בפירוש שאין חכמי

הגוים והם הפילוסופים שהיו בימי הפילוסופים אחר אריסטוטליס כלם אינם יודעים ביצירה מה שיודע קטן שבישראל :

ודבר ברור הוא כי רוב תועלת שאר החכמות אינם אלא להיות שלם השגת חכמה שקורין ידיעת הבורא כי הם מבלין ימיהם בחכמת ההגיון כדי שלא יטעו בדרכי המופת אחרי כן בחכמת הלמודים ומהם חכמת המנין וחכמת המדות התועלות המגעת מאלו לחכמת הגלגלים התועלות המגעת מאלו שיאמר גובה החומה או עומק הבור כשיעתקו מאלו לחכמת הגלגלים ובה תועלת גדולה לדעת תנועת הגלגלים והחבור והפרוד והארץ והישוב ולקות המאורות אשר אין התועלת כנגד הידיעה וכשיעתק לחכמת הניגון יהיה ליותר מרוצה והתועלת פחותה והם עצמם מודים כי התועלת גדולה אלו הם שיבואו במחקר לחכמה שקורין מה שאחר הטבע והיא חכמת האלהות ויחקרו ויודו בשכלים הנבדלים שהם המלאכים ויש להם מעלות במציאות עד הגיעו לעילת העילות יתברך ויתעלה מלכותו ויחקרו איך נמצאו הברואים ממנו ושאר הדברים הם מבארים או סבורים לבאר וילדו להם ספקות ומחלוקות ופיי לפי דעתם עד כי ראשם הידוע לא יכול לומר אם העולם קדמון או מחודש או אם ברצונו הקדמות כאשר ספר הרב בספר מורה בראיות דבריו :

והנה קטן שבישראל קרא ביצירה יותר כי יראה בתורה מה נברא ביום ראשון ומה נברא ביום שני ואם יסתכל בזה ויתחכם בענין ואפילו מלמד בעל קבלה ידע כי הקודם בבריאה רק מן השני כי הוא נאצל ממנו וידע היסודות כמה הם וידע כח היסודות והכח שקרא אותה החכם במלה שלא יכלו חכמי שאר האומות לתרגמה בלשון אחר והזכירוהו חכמי הנוצרים במלת אילי והישמעאלים במלת היולי וענינה מטיריא והוא כח ממציא שנתנו בו היסודות זה פירוש בתורה של בראשית :

את השמים ואת הארץ ומלת בראשית פיי בהחלה כמו שתרגם אונקלוס בקדמין ואינה מלה סמוכה אלא כמו בראשית כי בתחלה האלהים שהוא הבורא בעל כל הכחות ברא השמים והארץ ר"ל מאפיסה מוחלטת ומאין גמור שי נקודה פחותה מגרגיר חרדל והוא השמים והארץ וכל אשר בס ונקודה אחרת הארץ וכל אשר עליה והם היולי השמים והיולי הארץ ומכאן ואילך לא ברא דבר אלא שהוציא יש מיש שאמר הכתוב יהי רקיע ויעש את הרקיע יקוו המים יהי מאורות שמן הרקיע נעשו ישרצו המים תוציא הארץ ואף עפ"י שכתוב ויברא אלהים את התנינים הגדולים היא מלה חוזרת לעיקר ההתחלה ואמר זה בתנינים להפלתם לומר כי עיקר המצאתם מאין הוא לבורא יתברך וכן אמר באדם ויברא כי נתכוון לבריאת הנפש שאינה לא מן השמים ולא מן הארץ כמו שאמר ויפח באפיו נשמת רוח חיים בו בריאה אצלו יש מאין כי אין מלה בתורה ראויה לזה אלא היא כי עשייה ויצירה נפעלות דבר מדבר לא כדברי ר' אברהם שמפרש בריאה מלשון וברא הנה אמר כי בהמצאה ראשונה שהוציא ברא השמים והארץ כי ברא היולי לזה והיולי לזה לומר שאין יסודם אחד כמו שביאר הרב בספר המורה והסכמת כל החכמים היא

אמר אחרי כן כי הארץ הזאת שברא היתה לאחר בריאת תהו ובהו פירש הכתוב כי היולי הארץ היו ארבעה יסודות שהם עפר ומים ואש ורוח כי פ"י תהו דבר מורגש כמו תהי ל"י אקנקניה בה תהיה וכן אמרו רבותינו תהו דבר המתהה את הבריות כמו שמרגישין ופירוש בהו דבר שיש בו ישות כלומר בו הוא שאדם אומר בזה הדבר איכא יש והוא יסוד המים וכן אמרו תהו זה קו ירוק כלומר רב גשמי בהן והוא המים אלו אבנים מפולמות כלומר יסוד העפר הן אבנים מבהיקות כגון דגים המפולמים שהם לבנים מן המים :

יוחשך על פני תהום' האש היסודות שהיא חשכה כמו שביאר הרב ז"ל דכתיב ויהי בשמעכם את הקול מתוך החשך וכתיב ואת קולו שמעת מתוך האש ואלמלא שהאש בגלגל האש חשכה היינו רואים את השמים בגלגל אדומים ואמר שהחשך הזה על פני המים שני היסודות הראשונות כי מתהו ובהו ואמר תהום כי משניהם יעשה קרקע כענין קרקע 'מתהום וים עליו' :

'ורוח אלהים' הוא יסוד הרוח ויחס אותה לאלהים לדקותה ושהיא עליונה מרחפת על המים כלומר שהוא בין המים והאש מנשבת ועולה על האש וענין לשון מרחפת יש לרבותינו היודעים במעשה בראשית בו סוד כמו שאמר מסתכל הייתי במעשה בראשית וכאלו בין המים העליונים למים התחתונים אלא כשתים ושלש אצבעות מנשבת אינו אומר אלא מרחפת כעוף המרחף על הקן נוגע ואינו נוגע :

הנה פירוש ארבע יסודות במאמר והארץ היתה תהו ובהו כי הארץ שהיא כוללת כל הנבראים השפלים בהוציאו מארץ ההיולי ההוא שבו אלו הארבע יסודות ומכאן ואלך פירש במעשה בראשית ויאמר אלהים יהי אור וישרצו עד שבא לאדם ואמר נעשה אדם בצלמנו :

והפשט הנכון והמחזור בזה מפני שאינו בורא מאין בימים האלו זולתי ההיולים הנזכרים אומר תדשא הארץ ושרצו המים תוצא הארץ לומר שהוציא מן הארץ העשבים והאלנות והוציא מן המים הדגים והוציא מן הארץ חיות שהושם בתולדתם להוציא בו כי גופם ונפשם מדות אחרות מורכבת מן היסודות אבל לבריאת אדם אומר נעשה אדם כלומר אני והארץ הנזכרת וזה הפסוק ותוציא הארץ נפש חיה למינה בהמה אמר נעשה אדם כי הארץ תעשה הגוף כעשותה הבהמה ואני הנפש ויפח באפיו נשמת חיים ואומר בצלמנו כדמותנו כי הגוף בצלם הארץ ובדמותה שתמשול עליו ההוי' והפסד והנפש נשלים בעליון שאינה גוף ולא ימשול עליה ההויה וההפסד כן פירש רבי יוסף קמחי ז"ל והוא פירוש נכון וטוב ואל תתמה על מלת עשיה בארץ כי כמו שנאמר ותוציא כן מלת תעשה כי כתוב עץ פרי וכתוב ועשת את התבואה לשלש השנים :

וענין מעשה בראשית סתום ואני איני יודע אותו ואלו ידעתיו אסור הייתי לדרשו ברבים אלא פירוש פסוק זה מפני שנשתבשו בו במלת היתה

והארץ היתה בין בדורות האלו בין בדורות המפרשים כמו שתראה בפירוש ר' אברהם בין בדורות של רבותינו כמו בבראשית רבה צייר גדול היה אלהיכם שמצא לו סימנים טובים שסייעו אותו והם תהו ובהו ואור וחשך רצה זה הגוי לומר שהקב"ה בבריאת עולם צייר הוא כלומר פועל מוציא דבר מדבר והיה רוצה לומר כי כן דעת התורה משום דכתיב והארץ היתה ואמר ליה רבן גמליאל תיפח רוחיה דההוא גברא כולהו בריאה כתיב בהו דכתיב וכו' הביא ראייה מלשון בריאה שהיא הנמצאת יש מאין שבכלן אמרו הנביאים מלשון ההוא והם אינם כנגד דעת התורה אלא שלא פירשו הענין ולפיכך פירשתיהו ולשון הכתוב נאות לפירוש מאד והזכירם מלת נעשה אדם מפני האומה הרשעה המשובשת ששואלת אותו תמיד וידעתם שכולכם ידעתם זו כי כבר כתבו החכם הנזכר :

ונחזור לעניננו לומר שקטן שבישראל אומר תמיד היאך נבראו הברואים הקודם בתולדותיו :

וחכמים שבישראל יש להם ידיעה בפסוקים האלו לכל מעשה בראשית המלות השמים והארץ והשמש והירח והכוכבים בגבהותם בשפלותם ולקות המאורות כמו שאמר לפי הענין שהוא ענין המולד וכל מה שאמרו פעמים בא בארוכה פעמים בא בקצרה קודם חצות בכל יש רמז בפסוקים האלו כל הוד הכבוד והתקופות יודעים מפסוקים אלו לאותות למועדים ולימים ושנים במנין אותיות וגימטריאות ברמז בפרשה ומוכיח ר' יהושע מפסוק אחד הוא מכל הבהמה ומכל חית השדה נחש לכמה מוליד לשבע והפילוסוף הוצרך להתיגע בו שנה ולפיכך התחיל להטיח אותו בכותל וענין הגשם וצמח הארץ יודעים מפסוק ואיד יעלה מן הארץ והשקה כן מודים חכמי האומות וענין הנשמה שאיננה גוף ידוע ובררו מפסוק ויפח באפיו נשמת חיים וזה שעילה אותה ויחס אותה לבורא יתברך כי הנופח בכלי מכחו ממציא בו רוח ויש בזה פסוקים אחרים מרמזים סוד בזה ולו דומיה תהלה ומכל מקום לא רמז בריאתה. ורבותינו זכרם לברכה אמרו ורוח אלהים מרחפת זה רוח של משיח רמזו לנשמה החביבה ועמה נבראו כלם וכן אמרו רבותינו זכרם לברכה ערבות שבו צדק ומשפט גנזי חיים וגנזי שלום ונשמות של צדיקים ונשמות העתידות להבראות כלומר העתידות לבא בגוף וכן אמר ר' יהודה הלוי תיקן נשמות עם האור הראשון תחלת דבר :

ודעת הגוים שאומרים שהיא נבראת שהיא בריאת הגוף אינו נכון כלל מפני שאין הקב"ה בורא עכשיו תמיד יש מאין אלא פועל וממציא דבר מדבר מתמיד ההויה ומתמיד ההפסד להשיבם לטובות והדברים שאין בהם הפסד אין בהם הויה עכשיו כגון המלאכים והשמים והיסודות כלם נבראו מאז קיימים ועומדים הם וזה הדבר מוסכם וברור וכן אמר דוד 'הללו את ה' מן השמים הללוהו במרומים' אמר במלאכיו וצבאיו השמש והירח כוכבי אור ושמי השמים ומים אשר מעל השמים כי הוא צוה ונבראו ויעמידם לעד לעולם וגומר ואמר הללו את ה' מן הארץ כו' כי נשגב שמו לבדו בעבור שיש בהם הויה והפסד הראשונים קיימים אין

בהם הפסד כלל ולא הויה עכשיו ומכל מקום אין ענין לעד לעולם מורה על קיום והעמידם לענין שיחיו לאלף דור אם לא ימיתם בוראם וזהו חוק נתן ולא יעבור כי נתן בהם חוק תמימות בפעולתם ולא יעבור החוק ההוא שנתן להם לעבוד בהויתם כמו התחתונים וכן יסד ארץ על מכוניה בל תמוט עולם ועד כך הוא פירושו שהיא מיושבת יתד שלא תמוט וכל פסוקים אלו וכיוצא בהם כך הוא פשוטן כי הוא פירוש האמת כי כך קבלת רבותינו כמו שאמרו אם תאמר אותן אלף שנים שעתיד הקב"ה להחזיר עולמו לתוהו ובהו כו' ואין דעת הרב ז"ל כן :

מכל מקום למדנו כי בריאת התחתונים מושל בהם הפסד והויה נולדים והוים תמיד ואותם שאין בהם גוף כמו המלאכים כלם נבראים מאז וקיימים ואינן נבראים בכל יום ואף הנשמות מאז נבראו וזהו פירוש 'ויכולו השמים והארץ וכל צבאם' ביאר השמים וכל צבאם והארץ וכל צבאיה כלם כלו בששה ימים כי הקיימים הנה הם בעלי הפסד יש להם תולדות בקיום המין ואין דבר נברא מאין מעת ההיא והלאה :

ועוד יש דעת לחכמים בתענוג הנשמות אחרי מות בגן עדן מפרשת ויטע ה' אלהים גן בעדן מקדם ואמת כי הגן הזה נטוע הוא בארץ והוא תחת קו ההשויה כמו שהזכיר הר' אברהם בן עזרא וכן ביארו היונים כן בספר הרפואות הקדמונים והנהרות מורים עליהם שאמר בהם הוא ההולך קדמת אשור ורבותינו ז"ל מודים בכך שאומרים כי פרת הוא הסובב ארץ ישראל ואמרו בכתוב. אף עפ"י שר' אברהם השיב כי יאור מצרים יוצא מהר הלבונה זהו גדלו בסוף ימי הקיץ אינה תשובה כי הרבה נהרות ומעינות יוצאים ונמשכין מהלך ב' ג' ימים ונכנסין תחת הארץ והולכין תחתיה מהלך ימים וחוזרין ונובעין וידמו ששם נובעין ואין זה תימא כי המעינות כלם מתמצית לחות ההרים ומכל מקום אמת הוא שגן עדן הנזכר בפסוק בארץ הוא ודבר ברור הוא שאין לנשמה תענוג בתאנים ורמונים ורחיצת הנהרות אלא שסדרי גן עדן צורות לסדרי ערבות ששם גן עדן הנשמות ומשם מתעלות לצרור החיים ויש בזה להאריך זה המעשה אלא שידיעתינו מעוטה ומכל מקום הכתובים בזה ורבותינו ז"ל מוציאים מרמזי הפסוקים בכל סדרי ערבות ותענוג הנשמות באותו הגמול הוא הנקרא גן עדן ואינו נקרא עולם הבא אלא כדעת הרב ז"ל וכבר ביארתי זה בראיות ברורות וכן יודעין מפסוק להט החרב המתהפכת ענין דין גיהנם והשתלחות הנשמות החוטאים על ידי מלאכי חבלה :

ורבנו שרירא כתב בתשובת שאלה הזה מסרו חכמים אחד לחברו הכרת פנים וסלרי שרטוטין שמקצתן אמורים בסדר פרשת זה תולדות אדם ומקצתן בסדר פרשה של אחריו זכר ונקבה בראם ופירש הגאון וחכמים לא היו מוסרין מעשה מרכבה וסתרי תורה אלא למי שרואים בו סימנים שראוי לכך כמו שאמרו רבותינו ז"ל אין מוסרין ראשי פרקים אלא לאב בית דין והוא שלבו דואג בקרבו ואמרו אין מוסרין סתרי תורה אלא ליועץ וחכם חרשים ונבון לחש ואמרו ז"ל במדרש נבון זה המבין דבר

מתוך דבר לחש זה שראוי לו תורה שניתנה בלחש ומה שכתב הגאון ז"ל שאמר בפסוק זכר ונקבה בראם הוא חכמת הכף ושרטוטין עכשיו משתמשין בהם ומתעסקים בה בני אדם וכל אלו הדברים וכיוצא בהם חכמות ישנות אמתיות הן ומקובלות ביד מקבלי התורה וכשאבדנו אבדו החכמות עמם ונשאר זכרם בשבוש ביד מועטים ובאו הפילוסופים והכחישום :

וכבר היה בכאן איש יוני קיבל מחסידי אלמאניה חכמה זו והיה אומר בצורת הפנים נפלאים לעיני הגוים ושמו רבי שבתי היוני וסוף כי בתורה נרמז לחכמים כל קבלת ענין הטבע ומקבלי התורה למד שלמה שכתוב וידבר על העצים וכו' אבל המעלות שם פרט בקרבנות שעל ידיהן שכינה שורה בישראל ושהמקום נבחר בעולם השפל הוא בית הקרבנות והוא כסא ה' בארץ אלו הדברים צריכים לטעם אחר ומחשבתהון דבני נשא אינו חכמת צורת הפנים שהזכרנו אלא לענין נזכר בפרקי היכלות שאומר שם גנב אדם דבר אחד יודע ומכיר רצח אדם יודע בו ומכיר ולא עוד וכו' מי שתקן כלי או בית מכיר חזקו וחולשתו ומועיל אזהרתו שמור מזה ומזה ואף כי יפלא בעיני ההמון ולפיכך ביקש שלמה לדון בלא עדים יצאתה בת קול ואמרה כתוב יושר דברי אמת על פי שנים עדים ומכל מקום תימה שאני רואה התורה מדברת במעשה בראשית ובחכמת היצירה אבל איני יודע היכן היא מרמזת מעשה מרכבה אבל מרכבה העליונה שהיא ידיעת הבורא כתובה בתורה היא אבל מרכבה של היכלות איני יודע לו רמז מן התורה ואולי קבלה על פה היתה עד דאתא יחזקאל וישעיה ואסמכינה ומלת הפגיעה ברורה ליודעים :

ועוד התורה מאירת עינים בסוד התולדות מקצת בהמות וחיות ועופות ודגים שכל הדברים טובים לגוף כנוהג שבעולם וטובים לנפש מצד היצירה ומצד המצות כי הדברים האלה ידוע שאינן מאכלים טובים לרפואה ולבריאות ומלבד זה יש להם נזק בנפש מצד התולדות וזהו ונטמתם חסר א' לומר שהם מטמטמות הלב והדורס הוא אכזריות ודמם ובשרם מוליד אכזריות בנפש ואנחנו נצטוינו להיות רחמנים ודמני' שורף הטבעים והנה יש להם שנוי גופות בתולדותם כמו חלבון מבחוץ וחלבון מבפנים טהורה וההפך טמאה הבהמות הטמאות יש להם שנוי בתולדה שאין חלב שלהם עומד ואני סבור שיש להם שנוי באיברי הלידה וכן הדגים דג טהור מטיל בצים וטמא משריץ ואי אפשר שיהיה תולדות כתולדות זה וחכמי הרפואה הולד הנולד מן הנדה יצטרע לעשרים שנה וכו' וצריך עיון. ואנחנו אין חכמתינו מגעת לדעת זה אבל ע"כ נודע שהוא רע לצרעת והולד נולד מקצתו מן האשה לדעת רבותינו ולדעת הפילוסופים כלו ואין בו מזרע האב כלום רק שהוא כולל מן האשה והמשל הביצה והנה הרופאים מודים וכן כתב אחד מגדולי מחבריהם שמזון הולד תחלת ההריון מן הדם הבא למקור ובעבור שאמר ראש הרופאים שהוא נידון מדם הנדה חשבו מקצת הרופאים בקיאים שהוא דם נדה ממש והוא בראיה שלו שאם בא דם גמור לולד לא יחיה כלל וכל שכן שאינו נוצר ממנו. ראו לעינינו אלה כמה קשה ענין הנדה וכמה

תועלת להפרד ממנה וכן רמזה תורה במה שהצריכה לזבה שבעה נקיים כדי שתתנקה מאותה קליטה שקלטה כח הדם הרע ההוא :

וכן כל דרכי התורה תועלת לגוף ולנפש כי הרופא שידע יצירתה הוא צוה כן ויש להאריך בזה מאד כגון בדיני ימי טוהר ובדיני הנדה שדנה בהן תורה דין צרעת בכולן נשיג פלאות התולדה אף על פי שאנו בהם כמי שמשים לשונו בים הגדול וכן יש בזה סימן נראה בתולדות כי אריסטוטליס כתב בספרו שהוא דבר מנוסה כי אם תסתכל הנדה בתחלת נדתה במראה של זכוכית היטב היטב יראה בזכוכית כתם אדום טפת דם כחרדל וזה בזכוכית קל וחומר לולד :

עוד התורה מאירת עינים בדברים גדולים מכל אלו היא החכמה הנעלמת מעיני כל חי ורחבה מני ים והוא שכל התורה כלה שמותיו של הקב"ה שבכל פרשה ופרשה שבה השם שבו נוצר הדבר או שנעשה בו או שנתקיים אותו ענין בו ויש במקצת זה ספר והוא הנקרא שמוש תורה שמפרש בפרשיות שמוש כל אחת מהן והשם היוצא ממנה והיאך יוצאת ממנה והיאך משתמשין בה אבל יש לנו קבלה שיותר ממה שכתוב בספר ההוא הם שמות כל התורה כלה מבראשית ועד לעיני כל ישראל כלה שמות כגון שנאמר בראש יתיב אלהים או כיוצא בזה לכן נפסל ספר תורה בחסרון אות אחת או ביתרון ואלו כתב ה' ימלוך לעולם ועד מלא וי"ו כלו פסל ספר תורה כלו וזה סבור שלא הוזק כלום ידע משה רבינו עליו השלום כל מה שיכול שום נברא לידע ולהבין וכן בנביאים מפרשת המרכבה של יחזקאל יוצאים שמות של פתחי היכלות ומפרשת יוצא השם שבו אומרם מחיה מתים ודבר נודע לרבים כי מפסוק ויסע יוצא שם של שבעים ושתיים אותיות שבו משתמשין חסידי ישראל להמית ולהחיות לנתוש ולנתוץ להאביד ולהרוס לבנות ולנטוע :

ועוד התורה מאירת עינים בעתידות והיו יודעין שאין כל הנביאים ולא ספר דניאל מפורשים בגלות הזה ובאחרים שהיינו בו ובגאולה עתידה יותר מתורת משה רבינו עליו השלום שהיא תורת ה' תמימה כלומר שהיא שלמה בכל כמו שאמר הפסוק לא תחסר כל בה :

והנה בתחלת היצירה רמז כמה היו שנות העולם ומה תלמוד לומר והלא במאמר אחד יכול להבראות אלא רמז למה שאמרו שיתא אלפי שני הוי עלמא וחד חריב וכו' וכן אמרו במסכת תמיד בשביעי היו אומרים מזמור שיר ליום השבת מזמור שיר לעתיד לבא ליום שכלו שבת ומנוחה לחי עולמים כמו שאנו עתידים לבאר והיינו דכתיב כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ ואלו חסר בית כמו שאמרו המפרשים אלא רמז כי ששה ימים הם ימי השמים והארץ ואתם יודעים כי שנות השמיטה כימי השבוע כי הקב"ה בחר ביום השביעי ובשנה השביעית ובחודש השביעי והוא ראש השנה ויום הכפורים :

והנה מתחלת היצירה רמז הקב"ה על הויה של עולם בראשון ברא אור כנגד אלף של אדם הראשון שהיה אורו של עולם ולא עבד אנוש עבודה זרה על שמת אדם בשני יהי רקיע ויהי מבדיל שבו היו נבדלים הרשעים מן הצדיקים ונדונו במים בשלישי ותראה היבשה תדשא הארץ דשא עשב מזריע עץ פרי עושה פרי למינו שבאלף שלישי ניתנה תורה והיא פירות העולם ברביעי ניתלו המאורות שם נבנה בית המקדש ומלכות בית דוד שכתוב בו כסאו כשמש נגדי והמאור הקטן רמז לבית שני ומלכות חשמונאים ובו ביום חרבו המקדשים דכתיב ולהבדיל בין האור וגומר בחמישי ישרצו המים ויברא את התנינים ועוף יעופף רמז למלכות האומות עובדי כוכבים ומזלות שאין מכירים את בוראם ופרו ורבו את המים והעוף ירב בארץ שהם מושלים בכל העולם בששי בתחלתו תוציא הארץ נפש חיה למינה שכן האלף הששי בתחלתו מאה ושמונה עשר שנים ביד אומות העולם ואחר כך נעשה אדם בצלמנו רמז למשיח המכיר את בוראו הוא בצלם אלהים שנאמר וארו עם ענני שמיא כבר אנש אתי הוה ועד עתיק יומיא מטא :

כך אמר במדרש אלפא ביתא דרבי עקיבא יום הדין ומלכות בית דוד באלף הששי בשביעי ויברך אלהים את יום השביעי ויקדש אותו כי בו שבת מכל ימי עולם ההוויה והתחיל עולם הבא וכן אמרו במדרש ויברך אלהים את יום השביעי ברך הקב"ה העולם הבא שמתחיל באלף השביעי וענין האלפים אלו והבאתם כבר אמרתי שהם נרמזים בדין השמיטה והיובל כן הולכין ספירת העומר בשבע שבועות ויום חמשים קדש :

וכיון שהשלימה התורה ענין היצירה ולמדה על העבר ועל העתיד חזרה לספר ענין המשפחות לומר פלוני הוליד פלוני וכתב הרב ז"ל במורה הנבוכים כי רבים נכשלים בזכרון המשפחות ומקומותם וזכרון בני שיער החורי וכיוצא בהם וכלן שאמרו מנשה היה דורש באגדות של דופי כי לא היה לו למשה לכתוב ואחות לוטן תמנע אבל ברור הענין כי ענין המשפחות ומושבתם וסבת פזורם בקצוי העולם יאמת ענין החדוש כי אולי יקשה לשומע היות החדוש קרוב בהיות בני אדם מפוזרים בכל העולם ורבים ולשונות מחתנים להסיר הספק הזה ספר היחס ומשפחותם ושמותם וטעם הפזור וטעם הלשונות וארך חייהם. נראה לאמת הדבר כי שלשה דורות היו ממנו עד המבול והכל מקובלים מאביהם כמו שפירשתי. וענין המבול להורות על ההשגחה ועל הידיעה הקודמת והם הוראה על עונש ושכר וכן משפט סדום ועמורה מורה על זה וספר בו צדקת אברהם וענין משפחות בני שיער וכו' :

ומכל מקום בספור המשפחות הראשונות הורה על הכרת זרע קין החוטא והבוגד כי מפני שנכנע האריך לו לשבע דורות ויש בענין הבל סוד גדול מסודות התורה ואחר ענין המבול שהוא מורה על השגחת העונש התחיל בספור אברהם בענין ההשגחה על השכר והגמול והתחיל לספר קורותיו ללמד מעלתו בעשר נסיונות כי דבר טוב לנביאים שכתבו העמל שנושאים הצדיקים לכבוד בוראם וכתבו השכר שהוא משלם להם ולזרעם

אחריהם כי בזה יתעוררו הלבבות לבורא כמו שכתוב בספר דברי הימים למלכי ישראל ולזה האריך כל כך במעשה האבות לומר כמה בארות חפרו וענין יעקב עם עשו ולבן :

אבל מצאתי בבראשית רבה ענין מתרץ כל זה אמרו כל מה שאירע לאבות סימן לבנים וכן שהיה הקדוש ברוך הוא רוצה להודיע לנביאים מה שעתיד לבא עליהם ועל זרעם והיה מוציא הענין מן הכח אל הפועל להיותו שריר וקיים ואמר אברהם 'ואנכי הולך ערירי' כלומר מה טובה הזאת והשכר אשר אקבל על עבדי אותך בלבב שלם ואני זקן קרוב לקצי אין לי זרע כי לא שאל אברהם מן הבטחון הזה שיתן לו שכר גדול בעולם אחר מותו כי אין הצדיקים צריכין בטחון על זה כי כבר ברור אצלם ואצל כל חכם קיום הנפש הטהורה אחרי המות לפי שאינה מורכבת מן היסודות שימשול בה הפסד כדברים מורכבים וקיומה לעולם והדבקה באור העליון כי ידוע שהוא שכל נבדל אחר המות כדת המלאכים כי כמותה היא בבריאתה כמו שביארנו בפסוק 'ויפח באפיו נשמת חיים' וכבר אמרה אשה 'והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים וכו' וזהו קיום הנפש והדבקה והתקשרה באלהיה :

וזהו הטעם שלא פירש משה רבינו עליו השלום בתורה בשכר המצות שכר עולם הנשמות לפי שהוא דבר מצד הטבע שאין כליון בטבעי הנבדלים והאריך בטובת העולם הזה שהם נסים ונפלאות שירד הגשם בעבורו ויפלא כאשר לא נפריש מעשרותינו כראוי כאשר פירשתי למעלה ורמזה התורה זה בכריתות כי אמר 'ונכרתה הנפש ההיא מלפני ונכרתה הנפש ההיא מעמיה' כי כל האומר לעבדיו כל העובר עבירה פלונית תכרת נפשו מן הטוב יש במשמעות כי השאר כלם לא יכרתו ומפני שהקיום הוא דבר ברור וטבעי והכרת דבר נסי פירש הצריך לפרש וכן דרשו בכל מקום בספרא מקרב עמה ועמה שלום לומר כי כן המשמעות :

ובעבור זה לא הבין אברהם משכרך הרבה מאד שייטב לו לעולם זה שזה צריך בטחון שאינו דבר מוכרח וענין זה יודה כל מעיין מודה על האמת אל ישראל יראנו מתורתו נפלאות ככתוב גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך ובישועתו תרום קרננו וישמח לבנו ותגל נפשנו ככתוב כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות :

אמן וכן יהי רצון אמן נצח סלה